

COĞRAFYA ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. Mehmet Ünlü

Doç. Dr. Mehmet ÜNLÜ

COĞRAFYA ÖĞRETİMİ

ISBN 978-605-364-890-1

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2014, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Kasım 2014, Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Ayşegül Eroğlu

Dizgi-Grafik Tasarım: Gamze Dumlupınar

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 770. Sokak No: 105/A
Yenimahalle/ANKARA
(0312-394 55 90)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 13987

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

ÖN SÖZ

Coğrafya, insan mekân ilişkisini, doğal ve beşeri olayların dağılışını, nedensellik ilkesi çerçevesinde inceleyen bir bilimdir. Coğrafya eğitim ve öğretimi bir amaç doğrultusunda planlı, destekli, programlı ve güdümlü olarak verilir. Coğrafya bireylere içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik olgularını, millî ve uluslararası değerleri vermeyi amaçlar. Bireyler kendi ihtiyaçlarını gidermede öğrendiklerini birer araç olarak kullanır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin önemsedikleri konulardan biri de coğrafya eğitimidir. Çünkü tüm çağdaş toplumlar yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesi, sosyoekonomik kalkınma, yaşam standartlarının yükseltilmesi, doğal çevre ile karşılaşılan problemlerin çözümü ve doğal kaynakların kullanımı gibi çeşitli amaçlarının gerçekleştirilebilmek için coğrafya eğitimine ihtiyaç duyarlar. Coğrafya eğitiminin temel amacı öğrencilere dünyayı ve ülkesini tanıtmak, ülkesinin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmektir. Bu sayede, yaşadığı çevreyle uyumlu ve çevre sorunlarının çözümüne aktif katılan bireyler yetişmesi sağlanacaktır. Bu bakımdan ülke yönetiminde görev yapacak kişilerin doğru karar verebilmesi için, küçük yaşlardan itibaren coğrafya eğitiminin verilmesi önemlidir.

1998 yılında YÖK/Dünya Bankası/MEB işbirliği çerçevesinde gerçekleşen çalışmalar sonucunda yükseköğretim, ilk ve ortaöğretimdeki programlardaki köklü yapısal değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklere bağlı olarak alan eğitimlerine önem verildi. Coğrafya eğitimi ve öğretimi de alan eğitimindeki değişikliklerden payını aldı ve yeni eserler verilemeye başlandı. Yeni eserler ile özellikle Coğrafya Özel Öğretim Yöntemleri kapsamındaki ihtiyacını karşılanamadı. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak bir eserin hazırlanması zarureti doğdu ve “Coğrafya Öğretimi” isminde yeni yaklaşımlar çerçevesindeki eser ortaya çıktı.

Eserin içeriğini; coğrafyanın genel özellikleri, coğrafya eğitim ve öğretiminin genel özellikleri, coğrafya öğretiminde kullanılan başlıca öğretim ilkeleri, yaklaşımları, yöntem ve teknikleri, coğrafya dersi öğretim programının özellikleri, coğrafya dersinin planlaması, ölçme ve değerlendirmesi ile öğretim kaynakları oluşturdu.

Kitabın tashih aşamasında katkıda bulunan Marmara Üniversitesi Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndaki meslektaşlarıma ve yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Kasım, 2014

Doç. Dr. Mehmet Ünlü

Marmara Üniversitesi

Atatürk Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet ÜNLÜ

1967 yılında Manisa'nın Demirci ilçesinde doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1985-1989 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünde okudu. 1989 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Coğrafya Eğitimi yüksek lisans programını kazandı ve "Gediz Akarsuyu Havzası'nın Hidrolojik Etüdü ve Planlaması" tezini takdim ederek 1991 yılında mezun oldu. 1992 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi doktora programını kazandı ve 1998'de "Demirci Çayı ve Yakın Çevresinin Hidrojeomorfolojik Etüdü" konulu teziyle doktor unvanı aldı. 2012 yılında doçent oldu.

ÜNLÜ, 1991-1994 yılları arasında İstanbul/Ümraniye Atakent Lisesinde coğrafya öğretmenliği, 1994-2007 yıllarında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliğinde Araştırma görevlisi, 2007-2013 yıllarında yardımcı doçent olarak çalıştı, halen Coğrafya Öğretmenliği Anabilim dalında Doçent doktor olarak ve Atatürk Eğitim Fakültesi Dekan yardımcılığı görevini yürütmektedir.

ÜNLÜ'nün 10'a yakın kitap bölüm yazarlığı, 30'u aşkın uluslararası ve ulusal dergilerden yayınlanmış bilimsel makalesi bulunmaktadır.

ÜNLÜ, evli ve iki çocuk sahibidir. Yabancı dili İngilizcedir.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM COĞRAFYANIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Giriş.....	1
2. Coğrafya Nedir?.....	1
3. Coğrafyanın Tarihsel Gelişimi.....	2
4. Coğrafyada Düşünce Gelişimi.....	5
4.1. Coğrafyada Determinizm (Çevrecilik).....	7
4.2. Coğrafyada Bölgeselcilik.....	9
4.3. Coğrafyada Pozitivizm (Niceliksel: Kantitatif).....	11
4.4. Coğrafyada Davranışçılık.....	12
4.5. Coğrafyada Hümanizm.....	13
4.6. Coğrafyada Marksizm.....	14
4.7. Coğrafyada Yapısalcılık.....	16
4.8. Coğrafyada Realizm (Gerçekçilik).....	17
4.9. Coğrafyada Feminizm.....	18
4.10. Coğrafyada Postyapısalcılık.....	20
4.11. Coğrafyada Postmodernizm.....	20
5. Coğrafyanın Konusu ve Bölümleri.....	24
5.1. Coğrafya Bilimi Kendisine Neyi Konu Edindir?.....	24
5.2. Coğrafya Biliminin İlkeleri Nelerdir?.....	25
5.2.1. Nedensellik (Sebeup-Sonuç) İlkesi.....	25
5.2.2. Dağılışı İlkesi.....	25
5.2.3. Karşılıklı İlgi (Bağlantı) İlkesi.....	26
5.3. Coğrafyanın Bölümleri.....	26
5.3.1. Genel Coğrafya.....	26
5.3.2. Bölgesel (Yerel, Mevzii) Coğrafya.....	29
5.3.3. Coğrafya Eğitimi.....	30
5.4. Coğrafyanın İlgili Olduğu Başlıca Bilim Dalları:.....	31

2. BÖLÜM

COĞRAFYADA EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Giriş.....	33
2. Eğitim ve Öğretimin Bileşenleri.....	33
2.1. Bilgi.....	33
2.2. Eğitim	35
2.2.1. Formal Eğitim.....	35
2.2.2. İnfomal Eğitim	36
2.2.3. Eğitimin Amacı	37
2.2.4. Eğitim Sistemi	37
2.3. Öğretim	38
2.4. Öğrenme	38
2.5. Öğretme.....	40
2.6. Okul	40
3. Coğrafya Eğitim ve Öğretiminin Bileşenleri	41
3.1. Coğrafya Eğitim ve Öğretiminin Amaçları	42
3.2. Coğrafya Eğitim ve Öğretimi Niçin Gereklidir?.....	45
3.3. Coğrafya Eğitim ve Öğretiminin Gelişim Süreci.....	48
3.4. Türkiye’de Coğrafya Eğitim Öğretimin Gelişim Süreci ve Mevcut Durumu.....	50
3.4.1. Okul Öncesi Eğitimde Coğrafya Eğitim ve Öğretimi.....	51
3.4.2. İlköğretimde (Temel Eğitim: İlkokul ve Ortaokul) Coğrafya Eğitim ve Öğretimi	53
3.4.3. Ortaöğretimde Coğrafya Eğitim ve Öğretimi	54
3.4.4. Yükseköğretimde Coğrafya Eğitim ve Öğretimi.....	56

3. BÖLÜM

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN BAŞLICA ÖĞRETİM İLKELERİ

1. Giriş.....	61
2. Öğrenene Görelik İlkesi.....	64
3. Yakından Uzağa İlkesi	65
4. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi	67

5. Somuttan Soyuta İlkesi	68
6. Açıklık İlkesi	69
7. Aktivite İlkesi	72
8. Hayatîyet İlkesi	73
9. Tasarruf (Ekonomî) İlkesi	74
10. Bütünlük İlkesi	75
11. Güncellik (Aktüalite) İlkesi	75
12. Sosyallik İlkesi (Otoriteye İtaat ve Özgürlük İlkesi)	79
13. Bilgi ve Becerinin Güvence Altına Alınması İlkesi	80

4. BÖLÜM

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI

1. Giriş	81
2. Buluş Yoluyla Öğrenme	82
2.1. Buluş Yoluyla Öğrenme Tanımı, Amacı ve Özellikleri	82
2.1.1. Yapılandırılmış Buluş Yoluyla Öğretim	82
2.1.2. Yarı Yapılandırılmış Buluş Yoluyla Öğretim	83
2.1.3. Yapılandırılmamış Buluş Yoluyla Öğretim	83
2.2. Buluş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Faydaları	83
2.3. Buluş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Sınırlılıkları	84
2.4. Buluş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	84
3. Sunuş Yoluyla Öğrenme	85
3.1. Sunuş Yoluyla Öğrenme Tanımı, Amacı ve Özellikleri	85
3.2. Sunuş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Faydaları	86
3.3. Sunuş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Sınırlılıkları	86
3.4. Sunuş Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	87
4. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğrenme Yaklaşımı	87
4.1. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Tanımı, Amaç ve Özellikleri	87
4.2. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Faydaları	88
4.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Sınırlılıkları	89
4.4. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğrenme Yaklaşımının Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	89

5. Tam Öğretme Yaklaşımı	89
5.1. Tam Öğrenme Yaklaşımının Tanımı, Amacı ve Özellikleri	89
5.1.1. Tam Öğrenme Yaklaşımının Ana Değişkenleri	90
5.2. Tam Öğrenme Yaklaşımının Faydaları.....	93
5.3. Tam Öğrenme Yaklaşımının Sınırlılıkları.....	93
5.4. Tam Öğrenme Yaklaşımının Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	94
6. Yapılandırmacılık	94
6.1. Yapılandırmacı Yaklaşımın Önde Gelen Kuramcıları.....	95
6.1.1. Jean Piaget'in Öğrenme Kuramı.....	95
6.1.2. Jerome Bruner'in Öğrenme Kuramı	96
6.1.3. Robert Gagne'nin Öğrenme Kuramı	97
6.1.4. David Ausubel'in Öğrenme Kuramı	98
6.2. Yapılandırmacı Yaklaşımın Öğrenme Basamakları.....	100
6.2.1. Özümleme	101
6.2.2. Yerleştirme	101
6.2.3. Zihinde Yapılanma (Zihinsel Denge).....	101
6.2.4. Sürekli Özümleme.....	101
6.2.5. Yaratıcılık (Kendi Kendine Sorular Üretme).....	101
6.3. Yapılandırmacılığın Türleri.....	101
6.3.1. Bilişsel Yapılandırmacılık.....	102
6.3.2. Radikal Yapılandırmacılık.....	103
6.3.3. Sosyal Yapılandırmacılık.....	103
6.4. Yapılandırmacılığın Genel Özellikleri.....	106
6.5. Yapılandırmacı Öğretimin Süreçleri.....	108
6.6. Yapılandırmacı Öğrenme Modelleri.....	109
6.6.1. Yapılandırmacı Yöntemin 4 Aşamalı Modeli.....	110
6.6.2. Yapılandırmacı Yöntemin 5E Modeli	111
6.6.3. Yapılandırmacı Yöntemin 7E Modeli	113
6.7. Yapılandırmacılık Yaklaşımın Ortamlarının Öğeleri ve Özellikleri.....	115
6.7.1. Yapılandırmacı Coğrafya Öğretiminde Öğretmen Özellikleri	115
6.7.2. Yapılandırmacı Coğrafya Öğretiminde Öğrenci Özellikleri	126
6.7.3. Yapılandırmacı Coğrafya Öğretiminde Öğrenme Ortamının Özellikleri.....	128
6.7.4. Yapılandırmacı Coğrafya Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme.....	135

5. BÖLÜM

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

1. Giriş	137
2. Yöntem Seçimini Etkileyen Faktörler	138
2.1. Öğretmenin Özellikleri	138
2.2. Eğitim-Öğretim Ortamının Özellikleri	139
2.3. Zaman.....	140
2.4. Maliyet.....	140
2.5. Öğrenci Grubunun Özellikleri	140
2.6. Öğretim Konusunun Özelliği	141
2.7. Öğretim Programının Amaçları	141
2.8. Kullanım Kolaylığı	142
3. Coğrafya Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler	142
3.1. Anlatım (Takrir) Yöntemi.....	142
3.1.1. Anlatım Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	142
3.1.2. Anlatım Yönteminin Faydaları.....	143
3.1.3. Anlatım Yönteminin Sınırlılıkları	144
3.1.4. Anlatım Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	144
3.2. Soru-Cevap Yöntemi	146
3.2.1. Soru-Cevap Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	146
3.2.2. Soru-Cevap Yönteminin Faydaları.....	147
3.2.3. Soru-Cevap Yönteminin Sınırlılıkları.....	148
3.2.4. Soru-Cevap Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	148
3.3. Problem Çözme Yöntemi	149
3.3.1. Problem Çözme Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	149
3.3.2. Problem Çözme Yönteminin Faydaları	151
3.3.3. Problem Çözme Yönteminin Sınırlılıkları	152
3.3.4. Problem Çözme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	152
3.4. Gösteri (Demonstrasyon) Yöntemi	153
3.4.1. Gösteri Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	153
3.4.2. Gösteri Yönteminin Faydaları	153

3.4.3. Gösteri Yönteminin Sınırlılıkları.....	154
3.4.4. Gösteri Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	154
3.5. Arazi Çalışması ve Gözlemi Yöntemi	155
3.5.1. Arazi Çalışması ve Gözlemi Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	155
3.5.2. Arazi Çalışması ve Gözlemi Yönteminin Faydaları	158
3.5.3. Arazi Çalışması ve Gözlemi Yönteminin Sınırlılıkları	159
3.5.4. Arazi Çalışması ve Gözlemi Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	159
3.6. Drama Yöntemi (Oyunlaştırma: Dramatizasyon)	160
3.6.1. Drama Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	160
3.6.2. Drama Yönteminin Faydaları	165
3.6.3. Drama Yönteminin Sınırlılıkları	167
3.6.4. Drama Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	167
3.7. Örnek Olay İnceleme Yöntemi	168
3.7.1. Örnek Olay İnceleme Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	168
3.7.2. Örnek Olay İnceleme Yönteminin Faydaları.....	169
3.7.3. Örnek Olay İnceleme Yönteminin Sınırlılıkları.....	170
3.7.4. Örnek Olay İnceleme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	170
3.8. İşbirlikli (Kubaşık) Öğretim Yöntemi.....	171
3.8.1. İşbirlikli Öğretim Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	171
3.8.2. İşbirlikli Öğretim Yönteminin Faydaları.....	173
3.8.3. İşbirlikli Öğretim Yönteminin Sınırlılıkları.....	175
3.8.4. İşbirlikli Öğretim Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	175
3.9. Proje Tabanlı Öğretim Yöntemi	176
3.9.1. Proje Tabanlı Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	176
3.9.2. Proje Tabanlı Öğrenme Yönteminin Faydaları.....	183
3.9.3. Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Sınırlılıkları	184
3.9.4. Proje Tabanlı Öğretim Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	185
3.10. Grup Tartışması Öğretim Yöntemi.....	188
3.10.1. Grup Tartışması Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	188
3.10.2. Grup Tartışması Yönteminin Faydaları.....	192
3.10.3. Grup Tartışması Yönteminin Sınırlılıkları.....	192

3.10.4. Grup Tartışması Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	193
3.11. Beyin Fırtınası Öğretim Yöntemi.....	194
3.11.1. Beyin Fırtınası Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	194
3.11.2. Beyin Fırtınası Yönteminin Faydaları	197
3.11.3. Beyin Fırtınası Yönteminin Sınırlılıkları.....	198
3.11.4. Beyin Fırtınası Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	199
3.12. Altı Şapkalı Düşünme Yöntemi.....	200
3.12.1. Altı Şapkalı Düşünme Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	200
3.12.2. Altı Şapkalı Düşünme Yönteminin Faydaları.....	202
3.12.3. Altı Şapkalı Düşünme Yönteminin Sınırlılıkları	202
3.12.4. Altı Şapkalı Düşünme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	203
3.13. Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi	203
3.13.1. Probleme Dayalı Öğretim Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	203
3.13.2. Probleme Dayalı Öğretim Yönteminin Faydaları	204
3.13.3. Probleme Dayalı Öğretim Yönteminin Sınırlılıkları	205
3.13.4. Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	205
3.14. Beyin Temelli Öğrenme Yöntemi (BTÖ)	207
3.14.1. Beyin Temelli Öğretim Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	207
3.14.2. Beyin Temelli Öğretim Yönteminin Faydaları	208
3.14.3. Beyin Temelli Öğrenme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar	209
3.15. Tekrar Etme Yöntemi.....	210
3.15.1. Tekrar Etme Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri.....	210
3.15.2. Tekrar Etme Yönteminin Faydaları.....	213
3.15.3. Tekrar Etme Yönteminin Sınırlılıkları.....	213
3.15.4. Tekrar Etme Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	213
3.16. Mikro Öğretim Yöntemi	214
3.16.1. Mikro Öğretim Yönteminin Tanımı, Amacı ve Özellikleri	214
3.16.2. Mikro Öğretim Yönteminin Faydaları	215
3.16.3. Mikro Öğretim Yönteminin Sınırlılıkları	215
3.16.4. Mikro Öğretim Yönteminin Etkili Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar.....	215

6. BÖLÜM

COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1. Giriş.....	219
2. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları.....	221
3. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Amaçları	221
4. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Yeterlilikleri	222
5. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Değişiklik Süreci.....	223
6. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Temel Özellikleri.....	224
7. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın İlkeleri	226
8. Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar	226
9. Programın Temel Öğeleri.....	231
9.1. Beceriler	231
9.1.1. Milli Eğitimin Öğretim Programlarında Yer Alan Ortak Beceriler	232
9.1.2. Coğrafya Dersi Öğretim Programında Yer Alan Coğrafi Beceriler	240
9.2. Kavramlar.....	266
9.2.1. Kavramların Öğretimi.....	267
9.2.2. Coğrafya'da Kavramların Öğretimi.....	268
9.3. Değerler ve Tutumlar.....	278
10. Öğrenme Alanları	278
10.1. Doğal Sistemler	281
10.2. Beşeri Sistemler	281
10.3. Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	282
10.4. Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler.....	282
10.5. Çevre ve Toplum	282
10.6. Kazanım	282
10.6.1. Kazanıma Uygun Başlık Oluşturulması.....	284
10.6.2. Kazanımda Kullanılan Kavramlar	284
10.6.3. Hazırlık Çalışmaları.....	284
10.6.4. Kazanımın İçeriğine Uygun Kurgu ve Uygulama.....	286
10.6.5. Kazanımda Kullanılacak Ölçme ve Değerlendirme	286

7. BÖLÜM

COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PLANLAMASI

1. Giriş.....	287
2. Coğrafya Öğretiminde Planlamanın Amaçları ve İlkeleri	289
3. Öğrenme Sürecinde Plan Yapmanın Faydaları	291
4. Coğrafya Öğretiminde Kullanılan Planlar	291
4.1. Coğrafya Dersi Öğretim Programının Planı	292
4.2. Coğrafya Dersi Yıllık Çalışma Planı	295
4.3. Coğrafya Dersi (Haftalık) Ders Planı	298
4.3.1. Hazırlık Aşaması	300
4.3.2. Giriş Aşaması.....	300
4.3.3. İşleyiş Aşaması.....	300
4.3.4. Değerlendirme Aşaması	300
4.4. Coğrafya Dersi Etkinlik Planı	301
4.5. Coğrafya Dersi Sınav ve Test Planları	306
4.5.1. Sınavın Kullanılış Amacının Belirlenmesi.....	306
4.5.2. Ölçülecek Davranışların ve İçeriğinin Belirlenmesi.....	306
4.5.3. Soru Tipinin Belirlenmesi.....	307
4.5.4. Soru Sayısı Belirlenmesi	307
4.5.5. Sınav Güçlüğü Tespit Edilmeli.....	307
4.5.6. Sınav Zamanının Seçilmesi.....	308
4.5.7. Sınav Süresinin Saptanması	308
4.5.8. Sınav Aracı İçin Belirtke Tablosu Hazırlanması	308
4.5.9. Gözlem Sonuçlarının Kaydı.....	308
4.5.10. Gözlem Sonuçlarının Sayısallaştırılması.....	309
4.5.11. Gözlem Sonuçlarının Birleştirilmesi	309

8. BÖLÜM

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Giriş.....	311
2. Ölçme ve Değerlendirme İle İlgili Temel Kavramlar.....	312
2.1. Ölçme Kavramı ve Özellikleri	312
2.2. Ölçme Çeşitleri	313
2.3. Değerlendirme Kavramı ve Özellikleri	313

2.4. Değerlendirme Çeşitleri.....	313
2.4.1.Yapılış Şekline ve Ölçütün Yapısına Göre Değerlendirmeler	313
2.4.2.Yapılış Amacına Göre Değerlendirmeler	314
2.5. Ölçme ve Değerlendirmenin Amacı ve Faydaları.....	315
2.5.1.Öğrenci Açısından	315
2.5.2. Öğretim Süreci ve Programın Hedefleri Açısından.....	316
2.5.3. Öğretmen Açısından	317
2.5.4. Öğretim Kurumu Açısından;.....	318
2.5.5. Rehberlik Hizmeti Açısından	318
3. Eğitimde Kullanılan Ölçme Araçları ve Özellikleri.....	319
3.1. Ölçek Türleri.....	319
3.1.1. Sınıflama (Adlandırma) Ölçekleri	319
3.1.2. Sıralama Ölçekleri.....	319
3.1.3. Aralık Ölçeği (Eşit Aralıklı Ölçek)	319
3.1.4. Eşit Oranlı Ölçekler	320
3.2. Ölçme Aracında Bulunması Gereken Nitelikler	320
3.2.1. Geçerlik	320
3.2.2. Güvenirlik	320
3.2.3. Objektiflik	320
3.2.4. Kullanışlılık.....	321
3.2.5. Örnekleyicilik	321
3.2.6. Ayırt Edicilik.....	321
3.3. Ölçme Araçlarının Seçimi	321
4. Geleneksel Coğrafya Dersi Ölçme Araçları.....	321
4.1. Sözlü Yoklamalar.....	322
4.2. Yazılı Yoklamalar.....	322
4.2.1. Az Sorulu Uzun Cevaplı Yazılı Yoklamalar:	323
4.2.2. Çok Sorulu Kısa Cevaplı Yazılı Yoklamalar	323
4.3. Kısa Cevaplı Testler	324
4.4. Doğru-Yanlış Maddeleri.....	326
4.5. Eşleştirme.....	326
4.6. Çoktan Seçmeli.....	327
4.7. Kavram Haritaları	327
5. Öğrenciyi Çok Yönlü Tanımaya Dönük Coğrafya Dersi Ölçme Araçları.....	331
5.1. Gözlem	331
5.2. Anekdot	333

5.3. Görüşme (Mülakat)	334
5.4. Kontrol Listeleri	334
5.5. Sözlü Sunum	335
5.6. Akran Değerlendirme	336
5.7. Araştırma Projeleri	338
5.8. Performans Ödevi ve Değerlendirme.....	340
5.9. Araştırma Kâğıtları.....	343
5.10. Öz değerlendirme	343
5.11. Dereceli Puanlama Anahtarı (RUBRİK).....	345
5.12. Öğrenci Ürün Dosyası (Portfolyo)	347
5.12.1. Öğrenci Ürün Dosyasının Amaçları	348
5.12.2. Öğrenci Ürün Dosyasının İçeriği.....	348
5.13. Tutum Ölçekleri	350
6. Öğrenci Davranışlarının Ölçülmesi	352
6.1. Bilişsel Alandaki Davranışlar	353
6.1.1. Bilişsel Alan Davranışlarının Temel Özellikleri.....	353
6.1.2. Bilişsel Alandaki Davranışların Ölçülmesi	354
6.2. Duyuşsal Alandaki Davranışlar (Tutum, Tavrı, İlgi)	370
6.2.1. Duyuşsal Alan Davranışlarının Temel Özellikleri	370
6.2.2. Duyuşsal Alandaki Davranışların Ölçülmesi.....	374
6.3. Psikomotor (Devinimsel) Alandaki Davranışlar	376
6.3.1. Psikomotor Alan Davranışlarının Temel Özellikleri	376
6.3.2. Psikomotor Alandaki Davranışların Ölçülmesi.....	377
7. Not Verme	381
7.1. Eğitimde Niçin Not Verilmelidir?.....	382
7.2. Not Vermeyi Etkileyen Faktörler	383
7.3. Not Vermede Ölçüt Seçimi ve Çeşitleri	383
7.3.1. Tam Puana Göre Not Verme	383
7.3.2. Yüzdeliğe Göre Not Verme	384
7.3.3. Dizi Genişliğine Göre Not Verme.....	384
7.3.4. Medyan ve Standart Kaymaya Göre Not Verme	384
7.3.5. Gruplaşmalara (Kopmalara) Göre Not Verme:	385

9. BÖLÜM

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR

1. Giriş.....	389
2. Kitaplar	390
2.1. Ders Kitabı.....	390
2.2. Yardımcı Ders Kitabı	390
2.3. Öğretmen Kitabı	391
2.4. Kaynak Kitap	391
2.5. Yarı Yapılandırılmış Ders Defteri ve Uygulama Kitapları	391
2.6. Hikâye ve Roman Kitapları.....	391
3. Dergiler.....	391
3.1. Akademik Dergiler	391
3.2. Güncel Dergiler	392
4. Haritalar.....	392
5. Atlaslar.....	393
6. Model Küreler.....	394
7. Fotoğraflar ve Resimler.....	394
8. Gazeteler	395
9. Reklam Broşür ve Afişleri	396
10. Grafikler	397
10.1. Şemalar	397
10.2. Diyagramlar.....	397
10.3. Profiller ve Kesit.....	398
11. Karikatürler.....	398
12. Yazım ve Gösterim Tahtaları	399
13. İşitsel Araçlar	400
14. Koleksiyonlar	400
15. Televizyon ve Videolar.....	400
16. Bilgi ve İletişim Teknolojileri.....	401
16.1. İnternet (Bilgiği).....	402
16.2. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS).....	402
16.3. Açık Ders Kaynakları	403
16.4. Bilgi ve İletişim Teknoloji Kaynakları Kullanımının Sağlayacağı Faydalar	403

16.4.1. Serbesti	404
16.4.2. Birinci Kaynaktan Bilgi	404
16.4.3. Fırsat Eşitliği	404
16.4.4. Çeşitlilik ve Kalite	404
KAYNAKLAR	407

1. BÖLÜM

COĞRAFYANIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. GİRİŞ

Tüm bilimlerde olduğu gibi coğrafyada tarihi seyir içinde farklı değişim ve gelişimler geçirmiştir. Zaman içinde bazı kişi veya milletler coğrafya biliminde ön plana çıkmışlar gelişim ve değişiminde başrol oynamışlardır. Böylece bilimdeki ilerleme hizmet etmişler, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmuşlardır. Şimdi coğrafya biliminin gelişim ve değişimindeki bu durumunu kısaca açıklamakta fayda vardır.

2. COĞRAFYA NEDİR?

Coğrafya, insan mekân ilişkisini, doğal ve beşeri olayların dağılışını, nedensellik ilkesi çerçevesinde inceleyen bilimdir. İncelemeler nedenselliğin merakını gidermek çerçevesinde yapılır ve cevapları formüle edilir. Bilim basamaklarının temelinde yer alan coğrafyanın görevi; fen bilimleri ile beşerî bilimler arasındaki etkileşim karmaşıklığını soruşturması ve birleştirici bir unsur olarak çimento vazifesi görmesidir. Nitekim coğrafya ile ilgili tanımlamalarda bunu görmek mümkündür.

Coğrafya yeryüzündeki doğal, beşeri ve ekonomik olayları, bu olayların dağılışını ve bu dağılışların nedenlerini insanla ilgi kurarak inceleyen bilim dalıdır (Doğanay, 1993). Coğrafya biliminin en belirgin özelliklerinden biri, yeryüzünde yer alan coğrafi olgu ve olayları tanıtmak ve açıklamak için sık sık kavram kullanmasıdır (Barth ve Demirtaş, 1997). Yeryüzünde görülen doğal ortam ile insan

arasındaki etkileşimleri ve bunların neden ve sonuçlarını bazen bir bütün, bazen de ayrı ayrı konular halinde inceler ve dağılımlarını karşılaştırıp bilimsel olarak açıklar (Elibüyük, 2000). Yeryüzündeki mekânların özelliklerini ortaya koyan ve bu mekânların özellikleri, mekânlar arasındaki benzerlik ve farklılıkların sebepleri ve bunları kapsayan kanunları araştıran ve açıklayan bir bilim dalıdır (Erinç, 2000). Coğrafya, doğayı oluşturan dört temel ortamı ve bu ortamlar ile insan ilişkilerini inceler. Bu incelemenin amacı, insanın yaşadığı ortamı tanıması ve insanın yaşadığı ortamdan en iyi şekilde yararlanmasıdır (Özey, vd., 2006). Coğrafya biliminin merkezinde dünyanın ve evrenin merkezinde olduğu gibi insanoğlu ve onun yaşadığı yer olan mekân bulunmaktadır. Bu nedenle insanın tüm faaliyetleri ve özellikle bu faaliyetlerin mekânla olan ilişkileri coğrafya disiplininin ilgi alanına girmektedir (Karakuyu, 2010). Coğrafi çalışmalar insan ile doğa arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koyar. Coğrafyacılar insan ile doğa arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymada coğrafya biliminin ilgi ve bağımlılık ile nedensellik prensiplerinden yararlanırlar. İlgi ve bağımlılık ile nedensellik prensipleriyle açıklanan olay, olgu ve özelliklerin belirli bir alandaki yayılışı ve bulunuş biçimleri de dağılım prensibi ile açıklanır (Ünlü ve Aksoy, 2013).

3. COĞRAFYANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Her ne kadar adı konulmamış olsa da coğrafyanın ortaya çıkışı, insanın yeryüzüne ayak basması ile başlamıştır. Zamanla bu insanlar çeşitli sebeplerle buldukları mekânın dışındaki sahalara göç etmişlerdir. İnsanoğlunun yeryüzünün çeşitli bölgelerine yaptığı seyahat ve göçleri arttıkça yeryüzü hakkındaki bilgiler de gittikçe çoğalmıştır. Bu gezi ve seyahatler neticesinde insanlar, gidecekleri yerlerin haritalarını çizmeye ve yol boyunca gördükleri nesne ve olayları tasvir etmeye başlamışlardır. İşte coğrafyanın tanımlanması da, bu suretle, insanların buldukları mekânın çeşitli özelliklerini tasvir etmeleri ile başlamıştır diyebiliriz (Üçışık ve Demirci, 2002). İlk insan toplulukları Doğu Afrika'da tropikal bölgelerde ortaya çıkmış ve Pleistosen'in sonlarına doğru (MÖ 25.000) Antarktika haricinde diğer kıtalara yayılmışlardır (Haggett, 2001).

İnsanoğlunun yakın çevresini ve başka yerleri tanıma ve temel ihtiyaçlarını karşılama isteğiyle ortaya çıkan coğrafya bilimi; terim olarak da Yunanca'da yer anlamına gelen "geo" ile yazılarak, çizilerek tanımlama (betimleme) anlamına gelen "graphie" sözcüklerinin birleşmesinden oluşan, dünyanın tasviri manasındaki "geographie" kelimesinden oluşur. İlk kez, MÖ 3. yüzyılda Eratosthenes tarafından kullanılmış ve bu alanda Geographika adında bir eser yayınlamıştır.

Coğrafya bilimine ait ilk eserler, yazının MÖ 3500 yıllarında icadıyla birlikte başlar. Bu dönemdeki coğrafya dünyanın tanınması, ölçülmesi, tasvirleriyle ilgili genel çalışmaları içermektedir. Nitekim Babilliler'in MÖ 2300 yılında yaptıkları kil tabletlerdeki haritalarda göçebe toplulukların yazlık ve kışlık otlakları, su kaynakları yer almaktadır. Benzer durumda Amerikan yerlilerinden Pavni, Aztek, İnkalar ve Eskimolar yaşadıkları bölgelerin haritaları ve açıklayıcı bilgilerleri bulunduğu bilinir.

Eski çağda Yunanlılar, Fenikeliler ve Romalıların coğrafyanın gelişmesinde büyük katkıları oldu. Özellikle Yunanlılar MÖ 600'de Milet şehir coğrafya araştırmalarının merkezi haline getirmeleri kayda değerdir. Yunanlılar coğrafya bilgisini siyaset ve ticarete kullanarak bu alanda söz sahibiydi. Bu dönemde Hekataios (MÖ 500), Tales (MÖ 636-546), Aristo (MÖ 384-322), Eratostenes (MÖ 276-195), Hipparchus (MÖ 180-127), Strabon (MÖ 58 - MS 21) ve Batlamyus (90-168) gibi bilim adamları coğrafyanın gelişmesini sağladı ve günümüzdeki temellerini oluşturmuştur. Bunlardan; Hekataios'un Doğu Akdeniz'e ait haritanın yer aldığı eseri coğrafya alanındaki kayda değerdir. Herodotos (MÖ 484-426) başta Ortadoğu olmak üzere Herodotos Tarihi'nde gezdiği yerlerin tarih ve coğrafi özelliklerini yazmıştır. Tales dünyanın şekline ve güneş sistemine ait bazı çalışmalar yapmıştır. Çağın en önemli filozoflarından biri olan Aristo ilk iklimatik sınıflandırma yapmıştır (Tümertekin, 1990). Hekataios, Yer'in okyanusla çevrili bir tekerlek biçiminde olduğunu öne sürmüştü. Günümüz uzmanları Yer'in küre biçiminde olduğu varsayımının ilk olarak Pythagoras (MÖ 6. yy) ya da Parmenides (MÖ 5. yy) tarafından geliştirildiğini öne sürmüştür. Strabon (MÖ 64-MS 23) 17 ciltlik Geographika adlı eserinde Anadolu üzerine ayrıntılı bilgiler verirken; Kula ve çevresini "yanık ülke" olarak açıklamaktadır. Batlamyus'un (Ptolemaios) coğrafya, özellikle kartoğrafyanın gelişimini etkileyen sekiz ciltlik Geographike Hyphegesis (Coğrafya Kılavuzu) adlı eserinde temel haritacılık ilkelerine ilişkin bilgiler vardır.

Batı Roma devletinin yıkılmasıyla (476) birlikte Ortaçağ'ın başlarında Avrupada kilisenin tutuculuğu ve baskısının yüzünden coğrafya alanında önemli bir gelişmenin olması önlendi. İslam dininin bilime verdiği önem ve yeni yerlerin öğrenip fetih arzusu batı ve doğu ülkelerindeki eserleri tercüme yaparak ve yeni eserler vererek coğrafyaya kazandırdı. 9. yüzyılda İbn-i Hurdazbih'in El-Mesalik vel Memalik (Yollar ve Ülkeler) ve Belhi'nin Suverü-l-Ekâlim (İklim Türleri), 10. yüzyılda Mesudi'nin el-Müru-çüz-Zeheb (Altın Çayırar), İbn-i Havkal'ın El-Mesalik ve'l-Memalik (Yollar ve Ülkeler) ve Biruni'nin El-Kanûn'ül Mes'ûdi ve Tahdîd'ü Nihâyeti'l Emâkinli Tashîhi Mesâfet'il Mesâkin (Meskenler Arasındaki Mesafeyi Düzeltmek İçin Mekânların Sonunu Sınırlama), 12. yüzyılda İdrisi'nin Kitabu Rûcari (Yer Haritası) ve Kitabu'l-Memalik (Ülkeler Kitabı), 14. yüzyılda

İbn Battuta'nın Tuhfetün-Nuzzar Fi Garaibil-Emsar (Acayip Seferler ve Garip Misaller Görenlerin Armağanı), İbn-i Haldun'un Kitap El-İbar (İbret Verici Kitap) ve İbn-i Haldun'un Kitâbu'l-İber (İbretler Kitabı) ve Mukaddemesi, 15. yüzyılın birinci yarısında Uluğ Bey'in Zeyci Kürkanî adlı eseri ve kurduğu gözlemevi ile Çinlilerin bilimdeki çalışmaları coğrafyanın gelişmesinde önemli payı oldu.

Coğrafi Keşifler ve Rönesans hareketleriyle birlikte Yeni Çağ'da coğrafya bilimi gelişimini artan bir şekilde sürdürdü. Osmanlı Devletinin İstanbul'u fethiyle birlikte Avrupa'nın doğusunu kaybeden ve batıda dar bir alanda sıkışıp fakirleşen Avrupa devletleri yeni ticaret yolları keşfetmek ve dünyanın bilinmeyen uzak bölgelerindeki zenginliklere ulaşmak için seyahatler yaptı. Keşifler yoluyla bilinen dünyanın sınırları genişledi ve yeni coğrafi bilgiler Avrupa'ya taşındı ve modern coğrafyanın temelleri atıldı. Bu dönemin önemli coğrafya gelişmeleri arasında Portekizli denizcilerden Bartelmi Diaz'ın başarısız denemelerinden (1488) sonra Vasco da Gama, Ümit Burnu'nu aşmış ve Hindistan'ın Katküta şehrine ulaşmıştır (1498). Kristof Kolomb'un Hindistan yerine Amerika'yı keşfi (1492) daha sonrada İtalyan gemici Americo Vespucci'nin seyahatiyle (1507) yeni kıta olduğunun anlaşılması, Portekizli Macellan ve Del Kano'nun (1519-1522) dünya turu, 1570'te Anversli Abraham Ortelius'un ilk Dünya atlasını yapması kayda değerdir.

15. yüzyıla değin Osmanlı Devleti coğrafyaya ilgi göstermedi. Bu dönemdeki tek coğrafya çalışması Ali bin Abdurrahman'ın "Acaibü'l-Mahlûkat" adlı eseridir. Osmanlı denizcilerinin en önemlilerinden Piri Reis'in Kitabı Bahriye (1517) adlı denizcilik kitabı ve Dünya haritası vardır. Seydî Ali Reis'in Muhit (1554) ve Miratül Memalik (Ülkelerin Aynası) (1557) eseri, Kâtip Çelebi'nin 17. yüzyılda (1648) yazmaya başladığı Cihannüma'da Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Maccolonika (Avustralya) ve kutup bölgelerinden söz ediyordu. Aynı yüzyılda Evliya Çelebi ise 10 ciltlik Seyahatname'sinde Anadolu, Azerbaycan ve Orta Avrupa'ya yaptığı gezilere yer verdi.

Yakın Çağ olarak belirtilen 18. yüzyıl sonlarından itibaren coğrafya yöntem ve biçim olarak bilimselleşti. Dünyayı tanıma gezileri giderek yerini bilimsel amaçlı gezilere bıraktı. Bu gezginlerden James Cook Labrador soğuksu akıntısını (1760) ve Yeni Zelanda çevresini (1768) keşfetmiştir. A. Mackenzie Kanada Kuzey Buz Denizi çevresinde geniş araştırmalar yapmış (1795), James Ross Antarktika'nın bir kara olduğunu (1829), Edmund Hillary Everest (1953) ise dünyanın en yüksek tepesine çıkmış, J. Picard ise (1960) Büyük Okyanus'taki Mariana Çukurluğu'na inmiştir (Doğanay, 2012).

Daha sonraki dönemde coğrafya çalışmaları uzayın keşfine yönelik ve mekânsal algıların geliştirilmesine yönelik olmuştur. Bu anlamda uzaktan algılama ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) coğrafyanın gelişimine son dönemde katkısı olmuştur. Mekânsal teknolojilerdeki hızlı ilerlemeler harita çizim ve tasarım yazılımlarının 1960'lı yıllardan itibaren başlayan ve bilgisayar destekli coğrafya uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş yazılımlar sayesinde yeryüzünün her noktasını doğru, pratik ve hızlı şekilde istenildiği gibi aktarılmasını sağlamıştır. İnternet ve kullanımındaki ilerlemeler bilgi erişimini, paylaşımını kolaylaştırmış böylece mekânlar ve özelliklerinin durumları daha kolay öğrenilebilir hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler mekâna dayalı sistemlerin cep telefonlarına, GPS (Küresel Konumlandırma Sistemleri) aktarmasıyla gündelik hayatta giderek daha da önem kazanmasını sağlamıştır. Bugün geldiğimiz nokta bu sistemler sayesinde mekânların yükselti, bakı, kabartma ve üçboyutlu görüntülerinin üretilmesi son derece kolaylaşmıştır. Mekâna ait sayısal veriler sorgulanabilir, grafik ya da görüntü haline getirilebilir hale gelmiştir. Bu durum gündelik hayatımızın coğrafya bilimiyle daha da içiçe olmasını sağlamıştır.

4. COĞRAFYADA DÜŞÜNCE GELİŞİMİ

Coğrafya terimi, günümüze kadar geçen zaman içinde içerik ve tanım olarak büyük değişikliklere uğramıştır. Bilimdeki değişimler bilim insanlarının görüş ve anlayışlarını da etkilemiş, coğrafyada bundan nasibini almıştır. Coğrafya bilimi 5000 yıl öncesinden bugüne, sadece tanım olarak değil, araştırma metot ve teknikleri, araştırma sahaları, kullanılan araç ve gereçler faydalanma gibi konularda da büyük ölçüde değişime uğramıştır. Nitekim başlangıçta, yeryüzündeki nesne ve olayların tasvirini konu edinen coğrafya, günümüzde yeryüzünü ve üzerinde yaşayan tüm canlı ve cansız objeleri, aralarındaki ilişkileri bütünleyici bir yaklaşım içinde inceleyen bilim halini almıştır. Bu tanımlamalarda da görüleceği üzere coğrafya mekânı tanımlamasını ve ilişkisini açıklarken aynı zamanda insanlara onu en verimli şekilde nasıl kullanması, koruması ve sürekliliğini nasıl devam gerektiğini ettirmesi gerektiğini öğretir.

18. yüzyılda coğrafya Avrupa ayrı bir disiplin olarak tanındı ve tipik bir üniversite müfredatının bir parçası haline gelmişti. Coğrafya Alexander Von Humboldt ve Carl Ritter tarafından akademide ders olarak verilmeye başlandı. Alexander Von Humboldt'un (1845 yılında *Cosmos: Evren*) ve Karl Ritter'in (1859 yılında *Die Erdkunde: Coğrafya*) yazdığı eserlerde coğrafya bilgisi düzenli biçimde verilerek tasvirici coğrafyadan gözleme ve tahlile dayalı modern coğrafyanın, temelleri atılmış oldu. Böylece Alexandre Von Humbolt (1769-1859) fiziki coğ-

rafyanın Kare Ritter ise (1779-1859) beşeri coğrafyanın kurucusu olarak tarihte yerini aldı. Emanuel Kant (1724-1804) ise; teorik olarak bilim dallarının sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar yapmış ve coğrafya bilimini; fiziki coğrafya, matematik coğrafya, siyasi coğrafya, ekonomik coğrafya ve uygulamalı coğrafya gibi alt dallara ayırmıştır. Frederic Ratzel (1844-1904) Antropocoğrafya (1882-1892) adlı eseriyle ise beşeri coğrafya ismini ilk defa kullanan Siyasi Coğrafya adlı eseriyle bu alanın da kurucusudur.

20 yüzyılda P. Vidal de la Blache (1845-1918) insanın yeryüzüne şekil vermesi açısından baskın güç olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca tek bir coğrafi olayın dünya genelinde incelemek yerine bir bölgede tüm coğrafi unsurların incelenmesinin daha iyi olacağını savunarak Bölgesel Coğrafyanın da kurucusu olmuştur (Doğanay, 2012).

Yukarıda da belirtildiği üzere coğrafyada düşünce gelişiminin önemli aşamalardan geçerek bir gelişme kaydettiği görülmektedir. Bu değişim içerisinde coğrafya düşüncesinin sürekli bir ilerleme gösterdiği biçiminde yorumlanabilir. Bilimsel düşüncenin ve metodolojinin gelişim ve değişimindeki ilerlemeleri coğrafya açısından bakıldığında farklı dönemlerdeki yaklaşımlar sosyal teorideki paradigmatik dönüşümün içinde ele alınmaktadır. Bu paradigmatik ve metodolojik değişimi anlamak bilim olarak coğrafyanın sosyal teoriye olan katkısının ortaya konulması bakımından da gereklidir. Bunlar 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılda çevresel determinizm, bölgesel coğrafya, pozitivist yaklaşım, eleştirel coğrafya paradigmaları olarak yansımıştır. Coğrafi düşüncenin içindeki bu paradigmatik değişimlerin süreç ve dönemlerinin zaman zaman içiçe girdiği görülür. Yani dönemler arasında belirgin bir geçiş gözlenemeyebilir. Bu yaklaşımların bilimsel yöntem ve analizine ilişkin tanımları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- ✓ Doğal ortam ve insan etkinliklerini tasvir eden “betimsel coğrafya” paradigması,
- ✓ İnsanı doğaya bağımlı gören “çevresel determinist” paradigması,
- ✓ Mekânın, insan niteliğine etkisi ve “hümanist coğrafya” paradigması
- ✓ Doğayı, insanın eylem sahası olarak gören “possibilist” yaklaşım.
- ✓ Mekanı ölçülebilenden ibaret gören Pozitivist coğrafya ya da “niceliksel coğrafya” paradigması,
- ✓ Doğal ortam- insan etkileşimini savunan “probabilist” paradigması,
- ✓ Manzara ve güzel alanları tanımlayan “landscape peyzaj” görüşü.

- ✓ Savunma ve yönetim anlayışına dayanan “askeri/ militarist coğrafya” paradigması,
- ✓ İnanç ve kültür anlayışına dayanan “inançlar coğrafyası” paradigması,
- ✓ Coğrafi ortamın gelişim süreçlerini anlatan “kronolojik coğrafya” paradigması,
- ✓ Toplum- mekân ve iktidarı kapsayan “Marksist coğrafya” paradigması,
- ✓ Tümdengelim metaforuna yönelen “postmodern coğrafya” paradigması,
- ✓ Cinsiyet asimetrisi ve “feminist coğrafya” paradigması,
- ✓ Mekânın sanal tanımı ve “siber coğrafya” paradigması,
- ✓ Coğrafyayı belirli yaklaşımlara bağlı kalmaksızın anlatan “özgür paradigma”dır.

Aşağıda bu yaklaşımlardan coğrafyada kendisine en fazla yer bulan başlıcalarından kısaca bahsedilecektir.

4.1. Coğrafyada Determinizm (Çevrecilik)

Determinizmde bir halk, fiziksel, zihinsel ve ahlaki alışkanlıklarında doğal çevrenin etkisinin doğrudan olduğu, insan davranışlarının doğal faktörler tarafından kontrol edildiğini varsayan teoridir. Değişik iklim koşulları altında hayvanların ve bitkilerin coğrafi dağılışı ve insanların farklı yerlerde farklı şekilde etkilenmeleri fiziksel çevrenin egemenliği ortaya koyması determinizmin coğrafya düşüncesinin temelini oluşturur. Coğrafyada düşünce gelişmeleri teorik ve uygulama kısmı olmak üzere iki yönden gelişmiştir. Bunlardan teorik gelişimi, dili, popülerleşmesi ve gözden düşmesi ile yönetimin felsefesi iken diğeri ise ortaya koymak zor olduğu uygulamalarıdır. Çünkü tecrübe edilmeyi gerektirir bu durum, düşüncenin gelişimi konusunda determinizmin sorgulanması gerektiğine işaret etmektedir. Tanınmış çevre deterministler de Carl Ritter, Ellen Churchill Semple ve Ellsworth Huntington dâhil olmak üzere bilinen hipotezlerden “sıcak insanları tembel yapar bu yüzden tropik bölgenin insanları daha tembeldir, ılıman bölgedeki basınç değişiklikleri insanları daha entelektüel ve çevik insanlar yapar” biridir. Bu düşünce çevre determinist coğrafyacıları da etkiledi ve bunu doğrulayıcı bilimsel çalışmalar yaptılar. Benzer görüşü savunan İbn-i Haldun (1332-1406) mukaddime eserinde “İnsanların fizikî ve ahlâkî özellikleriyle yaşadıkları bölgelerdeki iklim şartları arasında doğrudan bir ilgi vardır. Çok sıcak ve çok soğuk bölgelerde doğup yetişen insanların fizyolojik özellikleri, meselâ deri ve göz renkleri, mutedil iklimlerin hâkim olduğu yörelerdeki insanlarınkinden sırf bu faktörler

sebebiyle farklılık arzeder. İklimdeki tetrîcî farklılaşma kendini deri renklerinde de göstermektedir. Sıcak yörelerde yaşayan insanlarda gözlenen hafifmeşreplik, acelecilik ve zevke düşkünlük, mutedil yörelerde yaşayan insanların davranışlarında ortaya çıkan hafiflik, soğuk iklimlerde yaşayan insanlarda gözlenen dikkat ve tedbire yönelik vurgu, insanların karakter özellikleriyle yaşadıkları iklim arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. İbn Haldûn'a göre bunun, Câlînûs'un (Galenos) dile getirdiği ve onun gibi düşünen Kindî'nin de savunduğu, sıcak iklimde yaşayan insanların akıllarındaki ve beyinlerindeki eksiklikten kaynaklandığı iddiası tamamen asılsızdır. Çünkü sıcak iklimlerde yaşayan insanlar mutedil iklimlerde yaşamaya başladıklarında sıcak iklimin özelliklerinin onlardan giderek silindiği görülmektedir." şeklinde ifade eder.

Darwin'in evrim teorisinden etkilenmiş ve sosyal gelişmenin toplumların içinde buldukları çevresel şartlar tarafından belirlendiği fikrine dayandırılmıştır. Coğrafyanın akademik bir disiplin olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerde hâkim olan bu ekol, dünyanın çeşitli bölgelerindeki kültürlerin "az gelişmişliği" o toplumların doğal şartlarının "doğal" bir sonucu olarak görmüştür. Bunun sonucunda o toplumların sömürgeleştirilmesi meşrulaştırılmıştır (Öztürk, 2007) 1920'lerde ABD'de de determinizm şiddetle eleştirilmeye ve alternatif fikirler ileri sürülmeye başlanmıştır. Deterministlerin dünyaya yalnızca bir sebep ve etki şeklinde baktıkları ve insanla çevresi arasındaki ilişkiyle ilgili sorulara cevaplarının önceden belirlenmiş ve hep aynı olduğuna işaret ediliyordu. Bu düşünce 1930'lara kadar devam etti. Determinizm birçok çağdaş coğrafyacılar tarafından iddiaların çoğu arasında şüpheliğe yol açması, genellemelerin yanlış olmasından ve kültürler üzerindeki doğal çevrenin bu kadar etkisi olmaması gerektiğinden dolayı savunular eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başında benzer doğal çevre şartları benzer beşeri olaylara yol açmadıkları görülmüştür. Örneğin Akdeniz İklim bölgesinde olan Roma ve Yunan uygarlıklarının benzer iklim şartlarındaki Avustralya ve Güney Afrika'da, Şili'de gelişmemiş olması, aynı iklim şartlarının aynı sonuçları doğurmadığının bir örneğidir. Bir başka husus çevre insanı etkilemekle beraber insanda çevreyi etkilemektedir. Bugün insanın doğa tarafından kontrol edildiği fikrinin karşısında insanın seçme özgürlüğü olduğu gerçeğini vurgulamaktadırlar. Yani insanın doğada buluna imkânlar arasında bir seçim yapar demektedirler.

4.2. Coğrafyada Bölgeselcilik

Determinizmin etkili olduğu 19. yüzyılın sonlarında, Davis'in Synder ile birlikte yazdığı *Physical Geography* (1898) adlı çalışma, fiziki çevrenin insanla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ve fizik coğrafyanın hiçbir zaman tek başına coğrafya olamayacağını vurgulamıştır. Coğrafyanın birleştirici özelliğinin yerkürenin canlı ve cansız elemanları arasında nedene dayalı bir ilişki olduğunu savunur. Doğal bilimler ile beşeri bilimler arasında gittikçe derinleşen uçuruma köprü olmak ve kültürel olgular ile doğal olguların birlikte incelenebileceği fikri, bölgesel coğrafya yaklaşımının doğuşundaki felsefi temelleri oluşturmuştur (Özgüç ve Tümertekin, 2012).

Fransız ve İngiliz Possibilist coğrafyacılar tarafından ortaya atılan fikir doğal ve beşeri unsurları birleştiren bir incelemeyi dikkate alan coğrafya algısıdır. Çünkü doğal ve beşeri unsurlar birbirleriyle etkileşim halinde olmasına bağlı olarak birbirlerini farklı şekilde etkilenir ve o mekânın bir başkasına benzemeyen, eşsiz ve kendine özgü olma durumu ortaya çıkar. Coğrafyacının görevinin de yeryüzünde var olan bu farklılıkları açıklamak ve tasvir etmesidir. Mekânın eşsizlik özelliğinin temel alınarak yürütüldüğü coğrafi yaklaşımdır.

Bölgesel coğrafyanın o dönemlerde yeni bir paradigma olarak kabul görmesi, coğrafyanın akademik disiplin olarak tutunma çabasına da önemli katkılar sağlamıştır. Coğrafyanın kimlik bunalımından çıkış süreci olarak da ifade edilebilecek bu dönem, coğrafi kimliğin tanımlanması, -mekânsal determinizm- ve bölgesel farklılıkların betimlenmesi -alansal farklılaşma- gibi temaların kullanılmasıyla şekillendirilmişti. Ancak kantitatif devrim öncesine rastlayan bu dönemdeki kimlik kazanma çabaları çok başarılı olmamıştır. Çünkü kantitatif devrim öncesi coğrafyadaki mekan, kendine özgü karakteri olan ve farklılıkların betimsel dökümünü sağlamayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bölgesel metodolojiyle yürütülen coğrafi çalışmalar “şeyler hakkında ansiklopedik bilgiler sunan” teori ve analitik nitelikten yoksun bölgesel ve tasvire dayalı bir bilim olarak gelişme göstermiştir. Bölgesel ve idiografik olan coğrafi anlayış, çeşitli konularda bilgi toplayan, bunları sentezleyen ve bu sentezlerin başka yerlerde benzerinin olmadığını savunan, teori anlamında değil ama metodolojik olarak farklı yerlerde birbirini tekrar eden bölgelerinin edilmesini sağlıyordu (Tüysüz ve Yavan, 2012).

Bölgeselcilikte tüm dünyayı etkileyen genel süreçlerin anlaşılması önemli kabul edilmiş ancak yöntemsel açıdan bütünün çalışılması ölçeğin büyüklüğü nedeniyle (tüm dünya) mümkün olmamıştır. Bunun yerine dünyanın küçük parçalara ayrılarak çalışılması gerektiği fikri coğrafyada yer bulmuştur. Çünkü “bu küçük parçalarda, bütünlü aynı yasalar, sistemler ve süreçlerle oluştuğu için onları anla-

mak bütünü anlamak manasına gelecekti” Bunun sonucunda coğrafyada dünya bölgeler mozaiki şeklinde temsil edilmeye başlandı, dünyayı anlamak için bölgeleri anlamak gerekiyordu (Öztürk ve Karabağ 2013). Bu şekilde mekânlarındaki (bölgeler) çalışmaların yapılması bölgesel coğrafya fikrinin temelini oluşturdu. Bu coğrafyacılar coğrafyada bölge sınırlarının oluşturmasına yönelik uygun yöntemleri ve uygulamalar girdi. Mekânları uygun birliktelikler içinde parçalara ayırdılar, yeni sınırlar oluşturma yarışına girdi. Siyasi sınırların sınırlandırıldığı bir ülkede çok çeşitli bölgesel farklılıkların bulunabileceğini ortaya koydular. Örnek olarak; topoğrafyası, jeolojik, bitki örtüsü, iklimi ve hidroğrafyası bakımından benzerlik gösteren bazı mekânların doğal bölge sınırları; sanayi, nüfus, yerleşme ve tarım vb. gibi beşeri bakımından benzer özellikler gösteren mekânlar ise bölgeler beşeri bölge sınırlarını oluşturabilirdi.

Uzun bir dönem boyunca Anglosakson dünyasında sosyal bilimler ve coğrafya bu bölgeselcilik paradigmasının esiri oldular. Bundan Türkiye'nin de içinde olduğu çoğu ülkelerdeki coğrafyacılar da etkilendi ve ülkelerini bölgelere ayırma gayretine girdi. Bu konuda Türkiye'deki coğrafyacılar o kadar ileri gitti ki; Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirerek 1941 yılında I. Coğrafya Kongresi'ni topladı ve bir sunumla Türkiye'yi yedi bölgeye ayırdı. Bunda büyük çoğunlukla doğal ortam şartlarının sağladığı sınıflanmalara göre olduğu belirtiliyordu. Fiziki coğrafya şartlarının sağlanmadığı yerlerde ise beşeri argümanlar devreye sokularak oluşturulan bölgesel ayrıma destek aranıyordu. Bu kararı o dönemin Türkiye'nin Cumhurbaşkanı ve başbakanı da ayakta alkışlıyordu. Bölgesel sınıflama ve ayrımlar Kıtasa Avrupa ve Asya'daki büyük siyasi güçlerin dikkati çekti. Siyasilerin “böl, parçala ve yut” şeklinde tanımlaması bu siyasilerin ideolojik bir söylemi haline geldi. Böylece büyük siyasi güçler istedikleri ülkeleri bölerek, küçülterek daha kolay işgal edebilecekleri.

Bu görüşün tanınmış coğrafyacıları Almanyada Alfred Hettner ve Fransada Paul Vidal de la Blache ve Richard Hartshorne'dur.

1950'lerden sonra “toplumsal yapının ve insan unsurunun rolünün çeşitli yönlerden vurgulanması” olan yapısalcilık ve insan deneyimlerini göz önüne alan ve coğrafyayı beşeri bir bilim dalı olarak niteleyen hümanizm akımları oluşmuştur.

4.3. Coğrafyada Pozitivizm (Niceliksel: Kantitatif)

Fransız filozof Augusto Comte tarafından 1830’lu yıllarda ortaya atılan pozitivist yaklaşım, Comte’nin bilimi metafizik-temelli (gözlemlenemeyen, teorik) ve din-temelli “bilimsel olmayan” teorilerden ayırma çabasından doğmuştur. Coğrafyanın modern bir disiplin olarak kuran Humboldt gibi kişiler genellikle pozitivistliği dışlayan bir bilim algısına sahip olup, onun yerine karmaşık bir felsefi sistem koymuştur. Öncülüğünü Richard Chorley, Peter Haggett ve David Harvey gibi isimlerin yaptığı Nicel Devrim olarak tanımlanan ve coğrafyayı bir Mekânsal Bilim olarak yeniden üreten “Yeni Coğrafya” dönemidir. Nicel Devrim, coğrafyanın istisnai bir disiplin olduğu ve bu bağlamda kendine has yöntemleri kullanması gerektiği fikrinden uzaklaşarak, bilimsel olabilmesi için genel tümdengelim ve tümevarım yöntemlerini uygulaması gerektiği fikrine dayanır. Coğrafyayı daha “bilimsel” bir yapıya kavuşturmak o dönemde hâkim olan pozitivist epistemolojiyi uygulamak; başka bir ifade ile objektif olarak belli hipotezlerin sınanması ve bunun sonucunda tümevarımsal bir yaklaşımla teorilerin üretilmesi anlamına gelmekteydi (Öztürk ve Karabağ, 2013). Fiziki coğrafya gelişen teknolojik koşullar nedeniyle kendine has ölçme ve değerlendirme teknikleri geliştirirken (bunda klimatoloji, oşinografi, jeoloji gibi alt bilim dallarındaki gelişmelerin katkısı belirleyici olmuştur) beşeri coğrafya ise bu süreçte lokasyon analizlerine odaklanarak “daha bilimsel” ve “pozitivist” olmaya çabalamıştır (Kaygala, 2011).

Coğrafyada pozitivist, kantitatif (Niceliksel) dönem 1950’li yıllarda başlayan bu eğilim 1960’lı yıllara kadar sürdü. Araştırmaların test edilebilen tekrarlanabilen bilimsel yöntemler kullanarak teorilere ulaşmanın mümkün kılındığı epistemoloji olarak uygulandı. coğrafyada sayısal (kantitatif -istatistiksel) tekniklerin uygulanmasının önem kazandığı aşamayı ifade eder. İnsanların yeryüzünü nasıl organize ettikleri ve kullandıklarını tanımlamak için kurallar bulunmaya çalışıldığı kurallar ve düzenlilikler bulunabileceği felsefi temeline dayanır. Bu dönemde coğrafyacılar teorilerini formüle ve genellikle istatistiksel yöntemlerin kullanılarak, deneysel testleri teorileri tabi kıldılar. Coğrafi incelemelerde bir araç olarak istatistiksel yöntemlerin kullanılmasına ağırlık verdiler.

Asıl gayesi coğrafyaya teorik bir temel kazandırmak için nicel metotların kullanılması, objektifliğin sağlanabilmesi için nice analizlere ihtiyaç duyulması, geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin yapılması ve genellemelere gidilmesi gerekliliğidir. Bunun sonucu fiziki coğrafyanın tarihi gelişimi ve felsefesinde; evrensel açıklamalar getirme çabası, fiziki çevrede değişim ve sürekliliğin gözlemlenmesi; ve çevreyi çalışmak için ampirik verinin öncülmesi, beşeri coğrafyada özellikle matematiksel modellemelerin ve istatistiksel analizlerin yapıldığı alanlarda yaygın bir şekilde niceliksel veriler kullanılması ortaya çıkmıştır almaktadır (Öztürk ve

Karabağ, 2013). Bu bağlamda ekonomik coğrafya, nüfus, tarım, turizm ve ulaşım coğrafyasında kullanılan sayısal verilerin yaygın kullanımı daha sonraki yıllarda Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) geliştirilmesi için de zemin hazırlamıştır. Günümüzdeki sayısal verilerin düzenli işlenmesi sayesinde CBS ve GPS uygulamaları coğrafyanın sistematik olarak ta gelişmesini sağlamıştır.

Bu anlayışın en tanınmış coğrafyacılarından Fred K. Schaefer, Waldo Tobler, William Garrison, Peter Haggett, Richard J. Chorley, William Bunge ve Torsten Hägerstrand bazılarıdır.

4.4. Coğrafyada Davranışçılık

Davranışçılık zihnin incelenmesini tümüyle reddederek organizmanın davranışlarıyla ilgilenilmesi gerektiğini savunmuştur Davranışçı yaklaşım nesnel yöntemlerle ölçülemeyen gözlenemeyen zihinsel süreçlerin incelenmesinin bir anlamı yoktur. Davranışçılar öğrenmeyi, uyarıcı ve tepki arasındaki bağladır. Bu bağların ortaya çıkardığı davranışların açıklamasında öğrenme ilkeleri kullanılmalıdır. Öğrenme, bireyin davranışındaki değişikliklerdir. Buna göre tedavi edilmesi gereken davranışlar uyumsuz ve bozuk davranışlardır. Bozuk davranışa yol açan çevresel koşullar ya da uyarıcılar ortadan kaldırılıp, istenen davranışların pekiştirilmesiyle yeni davranışlar kazandırılabilir. Bireysel davranışlarla ilgilenme eğilimleri daha popüler hale gelmesi insanların mekânda nasıl davrandığını ölçmeye yönelik yöntemler geliştirmenin içine girmesini sağladı. Coğrafyacılar bundan nasibini aldı. Davranışçı coğrafyacılar insan davranışlarının birey olarak, olaylar karşısında nasıl olacağını cevaplarını ve bunların tahmini modelleri oluşturabileceklerdi. Pozitivist coğrafyada yeterince yer bulmayan insan bu teoride yer alacaktı. Bu teorilerden birisi insanların çevreleriyle nasıl bir ilişki kurduklarını ortaya çıkarmaya çalışan davranışçı coğrafya ekolüdür.

Bu coğrafyacıların disipline tanıttığı en önemli fikir mekânın bütün bireyler tarafından aynı şekilde anlaşılabilir ve tecrübe edilen gerçek bir fenomen olmadığıdır. Aksine her birey çevresiyle ilgili olarak kendine özgü bir anlayışa sahiptir. Davranışçı coğrafyacılar göre bu anlayış zihinsel bilgi toplama ve organizasyonu süreçleri ile oluşturulur. Bu durum coğrafya çalışmalarına algı ve zihin kavramlarının oldukça yoğun bir şekilde girmesine yol açmıştır. Zihin haritaları bu dönemde kendine önemli bir yer edinmiştir. İnsan öznelliğine yaptığı vurguya rağmen davranışçı coğrafya çalışmaları nicel ve bilimsel analiz geleneği içinde kalmıştır. Bu dönemde veri toplamak amacıyla anket, algı testleri, görsellerin değerlendirildiği likert tipi ölçeklerin geliştirilmiştir (Öztürk ve Karabağ 2013). Davranışçı coğrafya gelenekselcilerin yaptıkları gibi insanlar arasında istatistiksel ilişkileri incelemeye devam etti.

4.5. Coğrafyada Hümanizm

Davranışçı akımın ortaya çıktığı dönemde, hümanist coğrafyacılar olarak adlandırılacak diğer bir coğrafyacı grubu aynı davranışçı coğrafyanın yaptığı işi yapmaya soyunmuştur: İnsanların çevreleriyle olan ilişkisini insan merkezli bir yaklaşımla ortaya koymak. Ancak davranışçılardan farklı olarak gerçekliğin sosyal olarak nasıl yapılandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır (Öztürk ve Karabağ, 2013).

Hümanist Coğrafya insan ve koşullarının daha iyi anlaşılmasını başarma amacı olduğunu söyler. Bu nedenle coğrafya sadece yer bilimi değil aynı zamanda beşeri bilimler ve sosyal bilimlerle birlikte insanın doğa ile olan ilişkilerini insanlığın ortak mirasına taşımaktır. Buradaki insan kendine özgüdür. İnsan bireyselliği açısından cinsiyet, yaş, dil, ırk ve meslek... gibi özelliklerden dolayı ayrımcılığa tabi tutulamaz. Kişi davranışları bakımından biricik değil ama tek olması yönünden önemser. Mekân insanın tüm faaliyetlerini geçirdiği yerdir. Bu anlamda insan ve çevre arasındaki ilişki coğrafya araştırma konusu olur (Özgüç ve Tümertekin 2012).

Pozitivist görüşlere tepki olarak 1950 yılların ortalarında insanı merkez alan görüşler ortaya çıkmaya başladı. İnsan bilimsel araştırmaların merkezi haline geldi. Çünkü insan hayatı yaşamaya değer, anlamlıdır. Ölümlü olan insanın hiçbir yaşantısı tekrar etmeyecektir. Öyleyse geçmiş ya da gelecek değil, içinde yaşanılan an önemlidir. İnsanı tanıırken dogmatik görüşlerden kaçınmak gerekir. İnsan davranışlarını denetim altına almak yerine, daha çok özgürlüğe yer verilmelidir. İnsan bilimin merkezi haline gelmeli araç değil amaç olmalıdır. Esas olgu insanı anlamak için onun iç yapısını bilmek gereklidir. Bunun için iç gözleme başvurmak zorunludur. İnsan cansız bir nesne olmadığından, dıştan bakılarak davranışları öngörülemez. Hümanistik coğrafya, davranışçı ve psikanalitik ekollerine reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Pozitivizme getirilen bu eleştiriler beşeri coğrafyacıları alternatif teorik yaklaşımları aramaya yöneltmiştir. Çünkü coğrafyacılar, coğrafyanın sosyal, toplumsal ve siyasal bakımdan tarafsız kalamayacağını düşünüyorlar Sosyal bilimlerde 1960'ların ortalarından itibaren genel olarak insan odaklı çalışmaların ağırlık kazanmasıyla hümanistler coğrafyacılar insanların arasındaki ilişkilerin incelenmesinin bilimsel yolunu aradı. Fakat tartışılan farklı görüşler birçok kişi tarafından hala benimsemiş değildi. 1970'lerde itibaren çoğu davranış kavramları insana ait konuları coğrafya araştırmalarda araştırmalara kullanılıyordu.

Hümanist coğrafya; insanların karmaşık faaliyetlerinin ve tutumlarının anlaşılması ve yorumlanması için şüpheli soruları sırayla sunar ve bilimsel yollarla açıklama yapar. En sık sorulan hümanist coğrafya soruları bireylerin canlı dünya

ile, ilgi ve ilişkilerinin mantığı ve dünya üzerinde ev yapılacak, yaşanacak yerlerin tespitinde öne çıkan duygular ile ilgilidir. İnsan dışındaki canlı dünya bizim ortak konumuzdur; Örneğin, özneler arası ilişkiler, yer anlayışımız, kültürel ve doğal dünya arasındaki bağlara anlam vermek, insanların ortak ihtiyaçları bunlardan bir kaçıdır. Metodolojik hümanist insanlar vardır. Doğaya yatırım yapan bu özellikteki insanların en önemli çalışmaları, yer – insan arasındaki ilişkilere ışık tuta-cak uygulamalarda, sanat, edebiyat ve mimarlıkla ilgili bulguların bulunmasıdır (Shaw, Dixon, ve Jones III. 2010).

Hümanist coğrafyada özellikle coğrafi mekânın kültürel görünüm açısından yorumu ve çevresel algının içine katılmasıdır. Bu yorum roman yazarı ve ressamı coğrafyacılaştırırken pek çok coğrafyacıyı da sanatçılaştırıyordu. Çevreye duyarlı olan hümanist coğrafyacılar, çevrenin değişiminde bireysel etkinin yerini sorgula-dı. Bireysel davranışların çevre ve insan arasındaki karşılıklı etkileşimi onlara göre bilimsel olarak kanıtlanması zordur. Beşeri coğrafya, davranışçı coğrafyacılar ile hümanist coğrafyacıların taşırmalarının tam ortasında yer alır.

Burada belirtilen pozitivist, davranışçı (yapısalcı) ve hümanist felsefi grupları arasında coğrafyacıların çoğu kendilerini hiçbir zaman bu üç epistemolojiden bi-rine ait görmemişlerdir. Nitekim beşeri coğrafyacıardan pek azı bir grubun coğ-rafyası olarak anıldı.

4.6. Coğrafyada Marksizm

Marksizm ilk 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında coğrafyasında önemli bir teorik ilkesi oldu. Marksist coğrafya mekânsal ilişkilerin analizinde, Marksist teorinin araçlarını kullanarak coğrafi olayları açıklama çalışan coğrafya paradig-masıdır. Mekânsal algıda toplumu işin içine katarak, coğrafi koşullar ve süreçle-rin sosyo-ekonomik sistemler bağlamında değerlendirir. Toplumun mükemmele ulaşmasında insanın kendini görür ve toplumların bu şekilde değişeceği vurgular. Toplumun temel yapısını değişimiyle birlikte toplum değişecek ve toplumdaki eşitsizlik ortadan kalkacaktır. Toplumunu şekillendirme güçleri ise sermaye, emek, kapitalizm ve diğer üretim modları, devlet, sınıf, toplum ve pazar dâhil varlık-lardır. Bu varlıklar mekânın değişiminde etkindir. Marksist coğrafyacılar göre mekânsal değişim ve dönüşüm toplumsal eşitsizliğin düzenlenmesi mekânsal dü-zenlemelerle yapılabilir. Örneğin; şehirlerde gecekondular ve merkezler arasındaki toplumsal sınıflardaki farklılıklar mekânsal düzenlemelerle giderilebilir.

Marx'ın teorisine dayanan sömürü ve eşitsizliği anlamak ve mücadele etmek düşüncesi bazı coğrafyacılar tarafından benimsendi. Çünkü bu dönemde coğraf-yacılar coğrafya vizyonu materyalist, teknokratik, pozitivist mekânsal bilim halin-

deydi. Ancak, coğrafyacıların bir kısmını coğrafya uygulamalarının teknik odaklı olarak tanımlama içine olayları açıklama gayreti bir kısım coğrafyacıları hoşnut etmedi. Böylece bir arayış içinde olan coğrafyacıların bazıları Marksist coğrafyanın eğilim buldu.

Genel anlamda Marksist coğrafyacılar, materyalizmin ve kapitalizmin eşit olmayan bir coğrafya oluşturduğunu savunur. Bu durum coğrafyanın mekânın farklı sınıftan gelen insanların kaynaklara erişmelerini sınırlayarak onları sömürdüğü argümanından hareket ederler. Aynı şekilde eşitsiz gelişme ya da habitatların yok edilmesi gibi mekânsal ve çevresel problemlerin kaynağını kapitalizmin derin sosyal oluşumlarında ararlar. Bu bağlamda çeşitli konuları arasında yer ve mekânın yeniden tanımlanması, eşitsiz coğrafi gelişmeler, sömürgecilik ve mülksel mücadeleler vardır. Günümüzde de özellikle sınıfsal (ırksal, cinsiyete ya da cinselliğe dayalı) eşitsizliklere meydan okumak amacıyla birçok coğrafyacının hareket noktasıdır. Marksist coğrafya, pozitivist ya da hümanistik süreçlere dayanarak toplumun ve mekânın nasıl işlediğine dair kanunların oluşturulmasının imkânsızlığına vurgu yapar (Öztürk ve Karabağ, 2013).

Mekâna dayalı hâkim paradigmayı eleştirerek, mekânın toplumsal yapı ile olan ilişkisini öne süren Castells, Harvey ve Lefebvre ... gibi yazarlar, mekânın ideolojik, siyasi ve toplumsal süreçlerden bağımsız düşünülemez toplumsal bir ürün olarak kavranması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Özgen, 2010). Buradan hareketle 1970'lerde pozitivist paradigmaya güçlü bir itiraz ile başlayan mücadeleyi başlattı. İlk aşamada fenomenolojik yaklaşımlarla aynı safta yer alan Marksist düşünce, kısa zamanda fenomenoloji ile keskin bir ayrılığa düştü. Çünkü fenomenolojinin götürdüğü yer mutlak göreceliktir. Ancak Marksist yaklaşım temelde siyasi bir gündemi içerir. Bu siyasi gündemin temelini ise eşitlik oluşturur. Daha somut anlamda Batı toplumlarında kapitalizmin oluşturduğu eşitsizlikleri gidermek için sosyal adaleti ön plana çıkarır. Marksizm toplumları sınıflara bölünmüş bir şekilde gördüğü için, toplumsal adalet ancak sınıflar arası eşitlikle mümkün olacaktır. Burada farklı toplumların mekânsal düzenlemelerindeki tarihsel ve coğrafi çeşitliliği göz ardı etmiştir (Öztürk ve Karabağ, 2012). Coğrafyada 1980'lere kadar bu Marksist yaklaşımlar eleştirel beşeri coğrafyada düşüncesine egemen oldu (Gregory, vd. 2009).

İnsan unsurun üzerine yapının kısıtlamaları Marksist coğrafyanın vurgu insan ajansı ve özerklik için izin değil, deterministik olarak yaygın bir şekilde eleştirilmiştir. Marksistlerin insanı obje olarak görmesi, kapital bir mekanizmanın aracı olarak algılamasına, insan davranışını hesaba katmaması eksiklik olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Toplumun sınıflanması ve kitlesele ayrıma tabi tutulması Marksist coğrafyacıları en fazla eleştirel sebeplerdendir. Yine Marksist coğrafya günümüz post- endüstriyel ve kapitalist toplumların tarihsel materyalizm ve uygulanabilirliği eleştirilerine de tabi tutulmuştur.